

Krystyna Lutyńska

Działalność i kierunki badawcze Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Łodzi, w latach 1970-1977

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 30, 422-425

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dań: Style życia a zróżnicowanie ludności miejskiej na przykładzie wybranego miasta. W ramach tego programu realizowane są następujące prace:

- style życia a struktura społeczna (dr A. Wojciechowska),
- systemy wartości a style życia i struktura społeczna (dr J. Koralewicz-Zębik, mgr M. Szymczak),
- analiza metodologiczna badań budżetu czasu (mgr M. Żelazo).

Plan badań na lata 1976—1980 obejmuje 31 tematów i jest dość zróżnicowany. Wynika to z faktu, iż zarówno zainteresowania badawcze, jak i kierunki dydaktyki pracowników Instytutu są różnorodne. Mimo tego znajdujemy w planie kontynuację trwałych i ugruntowanych kierunków badań w zakresie socjologii przemysłu, socjologii kultury, socjologii oświaty i wychowania, socjologii wsi i miasta oraz struktury społecznej i metodologii.

Zbigniew Bokszański

DZIAŁALNOŚĆ I KIERUNKI BADAWCZE INSTYTUTU FILOZOFII I SOCJOLOGII POLSKIEJ AKADEMII NAUK, ODDZIAŁ W ŁODZI, W LATACH 1970—1977

Początki łódzkiego Oddziału Instytutu Filozofii i Socjologii PAN przypadają na lata 1955—1956. W Łodzi powstał wówczas Zakład Podstawowych Badań Socjologicznych założony i kierowany przez prof. dra Jana Szczepańskiego. Zakład ten był najstarszą placówką socjologiczną IFiS PAN, a jednocześnie pierwszą w kraju, w której po kilkuletniej przerwie podjęto badania empiryczne. Problematyka tych badań koncentrowała się wokół zagadnień przemian w strukturze społecznej Polski powojennej, a zwłaszcza przemian inteligencji i klasy robotniczej¹.

Łódzki ośrodek socjologiczny IFiS PAN przechodził następnie różne koleje. W Łodzi powstawały zakłady i pracownie kierowane przez prof. dra Jana Szczepańskiego, prof. dr Salomeę Kowalewską, prof. dra Kazimierza Żygulskiego i prof. dra Zygmunta Gostkowskiego. W roku 1970 został utworzony w Łodzi Oddział Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, którego kierownikiem został prof. dr Zygmunt Gostkowski. Obecnie w Oddziale pracuje 16 osób skupionych w dwóch zakładach. Są to: Zakład Socjologii Nauki (4 osoby) oraz Zakład Metodologii Badań Socjologicznych (11 osób). Poza tym jedna osoba jest pracownikiem Zakładu Badań nad Uczestnictwem w Kulturze. Kierownikiem pierwszego z wymienionych powyżej zakładów jest prof. dr Salomea Kowalewska (zamieszkała obecnie w Warszawie), a kierownikiem drugiego z nich — prof. dr Zygmunt Gostkowski (pracujący aktualnie w UNESCO w Paryżu). Prof. dra Zygmunta Gostkowskiego zastępuje doc. dr Krystyna Lutyńska. Wśród 16 pracowników Oddziału 13 osób jest pracownikami naukowymi, w tym 1 profesor, 1 docent, 4 doktorów i 7 magistrów. Oba zakłady mieszczą się w lokalu przy ul. Rewolucji 1905 r. 20 (90-207 Łódź).

W obecnym Zakładzie Socjologii Nauki (dawna Pracownia Badań nad Kulturą Pracy, a następnie Sekcja Badań nad Zmianami w Przemysle) prowadzi się

¹ Por. J. Garewicz, Z. Gostkowski, *Instytut Filozofii i Socjologii PAN*, „Nauka Polska”, 1965, nr 6, s. 70, 75.

badania nad zagadnieniem procesów profesjonalizacji i ich wpływu na funkcjonowanie jednostki w życiu społecznym. Temat ten jest opracowywany w ramach problemu węzłowego Przemiany osobowości w społeczeństwie socjalistycznym (11,4.A). Pracownicy Zakładu Socjologii Nauki, którzy mieszkają w Łodzi, aktualnie pracują nad następującymi szczegółowymi tematami: osiągnięcie specjalności naukowych na przykładzie biologii (dr Elżbieta Pełka-Pelińska), społeczne uwarunkowania pracy inżynierów-konstruktorów (dr Krzysztof Güttler) i różnice pokoleniowe w wykonywaniu zawodu pracownika naukowego i nauczyciela (dr Halina Worach-Kardas).

Zakład Metodologii Badań Socjologicznych (poprzednio, tj. w latach 1970—1973, Sekcja Technik i Narzędzi Badawczych) powstał w 1963 r. jako Pracownia Metod i Technik Empirycznych Badań w Socjologii. Inicjatorem utworzenia Pracowni był prof. dr Zygmunt Gostkowski, który został również jej kierownikiem. Prof. dr Z. Gostkowski zapoczątkował w Polsce metodologiczne badania nad wartością podstawowych danych zbieranych zwłaszcza w kwestionariuszowych badaniach socjologicznych. Zadaniem utworzonej przez niego Pracowni było prowadzenie empirycznych badań nad adekwatnością różnych technik badawczych. W związku z reorganizacją Instytutu Filozofii i Socjologii w 1968 r. i nowymi zadaniami, które przed nim wówczas stanęły, a bezpośrednio w związku z powstaniem w 1970 r. Zespołu Realizacji Badań i utworzeniem Ogólnopolskiej Sieci Ankieterów IFiS PAN, zmienił się również zakres obowiązków Pracowni, a jej działalność znacznie się rozszerzyła. Obok empirycznych badań metodologicznych Pracownia (potem Sekcja, Zespół i w końcu Zakład) rozpoczęła działalność usługową na rzecz całego Instytutu. Działalność ta polegała i polega na przeprowadzaniu konsultacji i ocenie narzędzi badawczych przygotowywanych przez pracowników oraz badaczy współpracujących z Instytutem, a także na współdziałaniu z Zespołem Realizacji Badań w zakresie kształcenia i doszkalania ankieterów Ogólnopolskiej Sieci IFiS. W wyniku doświadczeń konsultacyjnych zwrócono uwagę na konieczność ścisłego powiązania konsultacji z pilotażem. Rezultatem tego było wprowadzenie w całym Instytucie (w jego części socjologicznej) ujednoczonego systemu pilotażu, a w Łodzi w maju 1973 r. utworzono odrębną Sekcję Badań Pilotażowych kierowaną przez doc. dr Krystynę Lutyńską.

Tak więc, począwszy od 1968 r. działalność obecnego Zakładu Metodologii Badań Socjologicznych w Łodzi jest dwukierunkowa. Pierwszy kierunek to własne badania metodologiczne, a drugi to działalność na rzecz całego Instytutu, tj. przeprowadzanie konsultacji i pilotażu, opracowanie zestawu pytań metryczkowych, przygotowywanie podręczników, testów i programów szkoleń dla ankieterów itp.

Rezultaty dotychczas prowadzonych własnych badań Zakładu w większości wypadków były publikowane w specjalnych wydawnictwach, które zostały omówione w osobnej informacji w tymże tomie „Przeglądu Socjologicznego”². Obecnie w Zakładzie kontynuuje się niektóre dawne analizy oraz rozpoczyna się i prowadzi szereg nowych empirycznych badań metodologicznych, których cele teoretyczne i poznawcze są związane z praktycznymi celami doskonalenia socjologicznych narzędzi badawczych (np. zagadnienie wpływu ankieterskiego). Od paru lat zresztą Zakład koncentruje się głównie wokół zagadnień wywiadu kwes-

² Por. *Wydawnictwa IFiS PAN z zakresu techniki i metod badawczych*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 30, 1978. Rezultatem zainteresowań badawczych pracowników Zakładu jest również książka A. P. Wejlana, *Analiza logiczna interrogacji i jej zastosowanie w badaniach społecznych*, Wrocław 1977.

tionariuszowego, a zwłaszcza wokół sprawy oceny wartości materiałów otrzymywanych za jego pomocą. Zainteresowania większości pracowników Zakładu skupiają się obecnie na problemie standaryzacji i weryfikacji danych uzyskiwanych od respondentów za pomocą różnych metod oraz na problemie budowy i sprawdzania narzędzia badawczego (a więc zagadnienie pytania kwestionariuszowego, sprawa pilotażu itp.). Między innymi wyrazem tych zainteresowań było przygotowanie (pod kierunkiem prof. dra Jana Lutyńskiego) zestawu pytań metryczkowych, które można stosować we wszystkich socjologicznych badaniach kwestionariuszowych, oraz opracowanie koncepcji tzw. pilotażu pogłębionego. Pilotaż ten, ogólnie biorąc, polega na połączeniu zwykłego wywiadu kwestionariuszowego, z ukierunkowaną obserwacją opartą na określonych zasadach, z wywiadem o wywiadzie. Dąży się również do wypracowania i sprawdzenia nowych technik i metod badawczych, które byłyby najbardziej użyteczne przy badaniu specjalnych problemów, np. prestiżu, zainteresowań społecznych, tzw. konsumpcji kulturalnej itp.

Aktualnie w Zakładzie prowadzone są prace w ramach następujących tematów: Standaryzacja i weryfikacja pytań o dane osobowe w kwestionariuszowych badaniach socjologicznych (mgr Paweł Daniłowicz i mgr Paweł B. Sztabiński), Adekwatność pytań o recepcję treści kulturowych (mgr Małgorzata Stefanowska), Socjologiczna analiza prestiżu społecznego i metodyka jego badania (dr Andrzej P. Wejland), Metodyka badań intensywności zainteresowań społecznych (mgr Andrzej Boczkowski), Wpływ i efekt ankierski (doc. dr Krystyna Lutyńska), Zastosowanie autoweryfikacji jako techniki badawczej użytecznej do badań pilotażowych i weryfikacyjnych (mgr Joanna Krak)³. Wszystkie te tematy należą do problemu węzłowego: Przeobrażenia struktury społeczeństwa socjalistycznego (11.2).

Odłąbnym nieco od poprzednich nurtem badawczym są prowadzone w Zakładzie badania metodologiczne nad stosowaniem wybranych metod statystycznej analizy nierównomierności rozwojowych różnych krajów oraz regionów Polski. Ten nurt badań wiąże się z wieloletnią współpracą prof. dra Zygmunta Gostkowskiego z UNESCO, której rezultatem było m.in. opublikowanie przez IFiS PAN pracy zbiorowej pt. *Towards a System of Human Resources Indicators for Less Developed Countries*, red. Z. Gostkowski, Wrocław 1972, ss. 258. Prof. dr Zygmunt Gostkowski przeprowadził również badania nad efektywnością studiów wyższych

Jak już o tym była mowa, drugi zasadniczy kierunek działalności Zakładu to prace na rzecz całego Instytutu, a zwłaszcza konsultacje metodologiczne narzędzi badawczych. Konsultacje te obowiązują zasadniczo wszystkich pracowników IFiS oraz badaczy projektujących badania w ramach problemów węzłowych koordynowanych przez Instytut. W latach 1968—1977 przeprowadzono około 70 takich konsultacji. Niektóre z nich połączone były z pilotażami „pogłębionymi”, o których wspomniano wyżej. Takich pilotaży przeprowadzono w tymże okresie 11.

³ Szersze informacje na temat niektórych z wymienionych tu badań można znaleźć w tymże tomie „Przeglądu Socjologicznego” w sprawozdaniach M. Stefanowskiej (*Badania nad adekwatnością pytań o recepcję treści kulturowych w wywiadzie kwestionariuszowym*), oraz P. Daniłowicza i P. B. Sztabińskiego (*Weryfikacja danych osobowych otrzymywanych w badaniach z zastosowaniem wywiadu kwestionariuszowego*).

Konsultacje metodologiczne prowadzone są według pewnego systemu i na podstawie określonej koncepcji wywiadu kwestionariuszowego⁴. W związku z tym wymaga się np. od badaczy, aby poza samym narzędziem, tj. kwestionariuszem wywiadu, przygotowywali również listy poszukiwanych jednostkowych informacji, aby układali instrukcje dla ankierów itp. Osobną sprawą, na którą w czasie konsultacji zwraca się też uwagę, jest tzw. aranżacja sytuacji społecznej wywiadu. Istotne jest również, aby zwłaszcza kwestionariusze tych wywiadów, które mają być przeprowadzane przez ankierów Ogólnopolskiej Sieci IFiS PAN, były ujednolicone pod względem formalno-technicznym (sprawy numeracji pytań, tzw. reguł przejść, kart respondenta itp.).

• Obydwa nurty działalności Zakładu Metodologii Badań socjologicznych w Łodzi, tzn. badania metodologiczne i działalność konsultacyjna, pilotażowa, szkoleniowa itp., są ściśle związane.

Jak już o tym wspomniano wyżej, w konsultacjach i w ogóle w całej działalności usługowej na rzecz Instytutu usiłuje się wykorzystać wnioski pochodzące z prowadzonych badań metodologicznych. Jednocześnie zaś problematyka tych badań inspirowana jest w znacznej mierze przez doświadczenia konsultacyjne i pilotażowe, kontakty z ankierami itp. Z tej racji jest rzeczą bardzo istotną, aby działalność Zakładu i w dalszym ciągu była dwukierunkowa.

Na zakończenie warto również dodać, że Zakład Metodologii Badań Socjologicznych IFiS PAN w Łodzi od początku swego istnienia pozostaje w ścisłej współpracy naukowej z obecnym Zakładem Metod i Technik Badań Społecznych (dawniejsza Katedra Socjografii Instytutu Socjologii UŁ), którego kierownikiem jest prof. dr Jan Lutyński. Współpraca ta polega nie tylko na redagowaniu *Analiz i prób technik badawczych w socjologii*, ale również na organizowaniu wspólnych zebrań i konwersatoriów, wzajemnych konsultacjach oraz udziale w badaniach metodologicznych.

Krystyna Lutyńska

WYDAWNICTWA IFiS PAN Z ZAKRESU TECHNIK I METOD BADAWCZYCH W LATACH 1966—1977

W Polsce brak jest niewątpliwie nowoczesnego podręcznika technik i metod badawczych, dostosowanego do naszych warunków i wymogów, jakie stawia przed badaczami współczesna metodologia. Brak ten w jakimś zakresie starają się wyrównać między innymi metodyczne wydawnictwa IFiS PAN, z których część drukowano techniką małej poligrafii. Wydawnictwa te tworzą pewne serie; poszczególne tomy lub zeszyty nie ukazują się systematycznie, ale wtedy, gdy zostaną zgromadzone materiały.

Najważniejsze wydawnictwo to *Analizy i próby technik badawczych w socjologii* — praca zbiorowa pod redakcją Z. Gostkowskiego i J. Lutyńskiego. Do tej pory ukazało się 5 tomów. Tom 1 (tylko pod redakcją Z. Gostkowskiego, który był inicjatorem) ukazał się w 1966 r. (ss. 386), t. 2 — w 1968 r. (ss. 292), t. 3 — w 1970 r. (ss. 416), t. 4 — w 1972 r. (ss. 534), oraz t. 5 — w 1975 r.

⁴ Zob. J. Lutyński, *Analiza procesu otrzymywania informacji w badaniach z zastosowaniem wywiadu kwestionariuszowego*, w: *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, red. Z. Gostkowskiego, J. Lutyńskiego, t. 4, Wrocław 1972, s. 13.